

דברים פרק יח

- (א) לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי יקוק ונחלתו יאכלון :
- (ב) ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו יקוק הוא נחלתו כאשר דבר לו : ○
- (ג) **זוה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לפה הזרע והלחיים והקבה :**
- (ד) **ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו :**
- (ה) כי בו בחר יקוק אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם יקוק הוא ובניו כל הימים : ○
- (ו) וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אתו נפשו אל המקום אשר יבחר יקוק :
- (ז) ושרת בשם יקוק אלהיו ככל אחיו הלויים העמדים שם לפני יקוק :
- (ח) חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות : ○

ויקרא פרק ז

- (כח) וידבר יקוק אל משה לאמר :
- (כט) דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו ליקוק יביא את קרבנו ליקוק מזבח שלמיו :
- (ל) **ידיו תביאנה את אשי יקוק את החלב על החזה וביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני יקוק :**
- (לא) והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו :
- (לב) **ואת שוק הימין תתנו תרומה לפה מזבחי שלמיכם :**
- (לג) **המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה :**
- (לד) **כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיכם ואתם לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל :**
- (לה) זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יקוק ביום הקריב אתם לכהן ליקוק :
- (לו) אשר צנה יקוק לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם :
- (לז) זאת התורה לעלה למנחה ולחטאות ולאשם ולמלוואים ולזבח השלמים :
- (לח) אשר צנה יקוק את משה בחר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ליקוק במדבר סיני : פ

דברים פרק יב

- (יא) והיה המקום אשר יבחר יקוק אלהיכם בו לשפן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמות ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליקוק :
- (יב) ושמחתם לפני יקוק אלהיכם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריך כי אין לו חלק ונחלה אתכם :
- (יג) השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה :
- (יד) כי אם במקום אשר יבחר יקוק באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוה :
- (טו) **רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כבדתי יקוק אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל :**
- (טז) רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכונו במים :
- (יז) לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרן וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך :
- (יח) כי אם לפני יקוק אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יקוק אלהיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יקוק אלהיך בכל משלח ידך : (יט) השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימך על אדמתך : ○

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף יד עמוד א

טעמא דנפדו, הא לא נפדו - פטורין מן הבכורה ומן המתנות, קסבר: קדושת דמים מדחה מן הבכורה ומן המתנות.

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף יד עמוד ב

ואין עושין תמורה. מאי טעמא? דאמר קרא: לא יחליפנו ולא ימיר וגו' השתא רע בטוב אמרת לא, טוב ברע מיבעיא? אלא: טוב מעיקרו - עושה תמורה, רע מעיקרו - אין עושה תמורה.

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף טו עמוד א

אבל קדם הקדשן וכו'. מנא הני מילי? דתנו רבנן: +דברים י"ב+ צבי מה צבי פטור מן הבכורה, אף פסולי המוקדשין - פטורין מן הבכורה, אוציא אני את הבכורה ולא אוציא את המתנות - תלמוד לומר: איל - מה איל פטור מן הבכורה ומן המתנות, אף פסולי המוקדשין - פטורין מן הבכורה ומן המתנות, אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף פסולי המוקדשין חלבן מותר? ת"ל: אך - חלק.

ואינן יוצאין לחולין. מנא הני מילי? דת"ר +דברים י"ב+ תזבח - ולא גיזה, בשר - ולא חלב, ואכלת - ולא לכלבך, מכאן שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים.

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף טו עמוד ב

וולדן וחלבן אסור לאחר פדיון. היכי דמי? אילימא דאיעבר ואיתיליד לאחר פדיון, אמאי? ולד צבי ואיל נינהו! אלא דאיעבר לפני פדיון ואיתיליד לאחר פדיון,

דברי הימים ב פרק לא

(ב) ונעמד יחזקיהו את מחלקות הכהנים והלוים על מחלקותם איש כפי עבדתו לפהנים וללוים לעלה ולשלמים לשרת ולהדות ולהלל בשערי מחנות יקנן: ○

(ג) ומנת המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר והערב והעלות לשבתות ולחדשים ולמעדים כפיתוב בתורת יקנן:

(ד) ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יקנן:

(ה) וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה ומעשר הכל לר' הביאו:

(ו) ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליקנן אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות: ○

ויקרא פרק יט

תבואה:

פאה

לקט

(ט) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה לקצר ולקט קצירך לא תלקט:

(י) וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יקנן אלהיכם:

כרם: עוללות, פרט

ויקרא פרק כג

(כב) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה בקצונך ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם אני יקנן אלהיכם:

תבואה:

פאה

לקט

דברים פרק כד

תבואה: שכחה

(יט) כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולא למנה יהיה למען יברכך יקנן אלהיך בכל מעשה ידיך:

אילן: פאה שכחה

(כ) כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו לגר ליתום ולא למנה יהיה: ○

כרם:

פאה

(כא) כי תבצר כרמך לא תעולל אחריו לגר ליתום ולא למנה יהיה:

כרם:

שכחה

(כב) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על פן אנכי מצונך לעשות את הדבר הזה: ○

דברים פרק כו

(יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולא למנה ואכלו בשעריך ושבעו:

עזרא פרק ח

(יט) ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם:

נחמיה פרק י

(לה) והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבותינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יקנן אלהינו כפיתוב בתורה:

(לו) ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית יקנן:

(לז) ואת בכרות בנינו ובהמתנו כפיתוב בתורה ואת בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו:

(לח) ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים המעשרים בכל ערי עבדתנו:

(לט) והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר:

(מ) כי אל הלשכות נביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש ויצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים והמשוררים ולא נעזב את בית אלהינו:

ויקרא פרק יז

(יג) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ליקנן ביום המשח אותו עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב:

(יד) על מחבת בשמן תעשה מרבת תביאנה תפיני מנחת פתים תקריב ריח ניחח ליקנן:

(טו) והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה חק עולם ליקנן כליל תקטר:

(טז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל: פ

רמב"ם הלכות ביכורים פרק ט

הלכה א

מצות עשה ליתן כל זובח בהמה טהורה לכהן הזרוע והלחיים והקיבה, שנאמר וזה יהיה משפט הכהנים, ואלו הם הנקראים בכל מקום מתנות, ומצוה זו נוהגת תמיד בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, ובכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובחולין אבל לא במוקדשין.

הלכה ח

הלוקח בהמה מפירו' שביעית חייב במתנות, כהנים ולויים פטורים מן המתנות שנאמר מאת העם וספק הם הלויים אם הם בכלל העם או לא, לפיכך אין נוטלין מהם ואם נטל הכהן לא יחזיר.

הלכה יד

בהמה שלא הורמו מתנותיה מותר לאכול ממנה, שאינה דומה לטבל שהרי מתנות כהונה מובדלין והמתנות עצמן אסור לישראל לאכלן אלא ברשות כהן, עבר ואכלן או הזיקן או מכרן אינו חייב לשלם, מפני שהוא ממון שאין לו תובע ידוע, והקונה אותם אף על פי שאינו רשאי ה"ז מותר לאכלן מפני שמתנות כהונה נגזלות.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות מתנות כהונה סימן סא

דיני מתנות זרוע לחיים וקיבה לכהן, ובו ל"ג סעיפים.

סעיף א

א] חייב (א) ליתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה א של שור ושה.

סעיף כא

מתנות נוהגות בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ, בין בפני הבית (פי' בזמן שבית המקדש קיים) בין שלא בפני הבית. ויש כ' מי שאומר (ז) שאינן נוהגות בחוצה לארץ, (ח) וכן נהגו (ועיין בספר החנוך להרא"ה מצוה תק"ו).

סעיף כג

לויים, יב ספק אם חייבים במתנות, הילכך פטורים. ואם כא] נטלן הכהן מידו, יג <כד> אין צריך להחזירם לו. (ט) (כב) ויש חולקין דאפי' נטלן הכהן, מוציאין מידו) (ב"י בשם הר"ן).

סעיף כה

השוטח לכהן ולעובד כוכבים, פטור מן המתנות; והמשתתף עמהם <כה> צריך שירשום. ובעובד כוכבים, כד] אם יושב עמו במטבחיים יד <כו> אין צריך לרשום. הגה: כה] במקום שנהגין לשחוט אצל עובדי כוכבים אם נמצא טריפה <כז> נשאר להם ואם נמצא כשרה לוקחו הישראל, טו פטור מן המתנות (מרדכי בשם ראבי"ה).

סעיף כו

במה דברים אמורים ששותפות הכהן והעובד כוכבים פוטר, בשותף בכולה אפילו <כח> אבל אם אין הכהן והעובד כוכבים שותף עמו אלא בראש, אינו פוטר אלא מהלחיים; ואם הוא שותף עמו ביד, אינו פוטר אלא מהזרוע; ואם הוא שותף עמו בבני מעיים, אינו פוטר אלא מהקיבה.

סעיף כח

השוטח בהמת ישראל חבירו, <כט> חובה על השוחט ליתן מתנותיה לכהן; ואם שחט בהמת כהן או עובד כוכבים, פטור. הגה: כו] מיהו טובת הנאה לבעלים כז] והוא יכול ליתנם לכל כח] כהן שירצה (ב"י בשם הר"ן) טז ואסור לבעלים ליקח דינר מכהן ליתן לו המתנות, וכן כט] מישראל ליתן ל] המתנות לבן בתו הכהן. (ב"י בשם ר"י ובפרק עד כמה).

סעיף לא

המתנות עצמן אסור לישראל לאכלם אלא ברשות כהן. עבר ואכלן, או הזיקן, (יב) או מכרן (יג) אינו חייב לשלם, יט מפני שאין לו תובעים ידועים. (יד) [לא] והקונה אותם, אף ע"פ שאינו רשאי, הרי זה מותר לאכלן מפני שמתנות כהונה נגזלות.

מכון התורה והארץ - אמונת עתיך – מאמרים

נתינת זרוע לחיים וקיבה בימינו – הרב יעקב אפשטיין

א. חובת הנתינה

נאמר בפרשת שופטים (דברים יח, ג): "וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה." בשו"ע נפסק (יו"ד סי' סא סע' א): "חייב ליתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה של שור ושה". ובהמשך (סע' כא) פסק: "מתנות נוהגות בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ויש מי שאומר שאינן נוהגות בחוצה לארץ, וכן נהגו."

עולה בפשטות שמצוה מן התורה בימינו לתת מתנות כהונה – זרוע לחיים וקיבה מכל בהמה שנשחטה, בין בהמה גסה ובין בהמה דקה בא"י, ובחו"ל לא נהגו בנתינתן.

חובת הנתינה מוטלת בין על השוחט ובין על בעל הבהמה כאמור בשו"ע (סע' כח): "השוחט בהמת ישראל חבירו, חובה על השוחט ליתן מתנותיה לכהן, הגה: מיהו טובת הנאה לבעלים והוא יכול ליתנם לכל כהן שירצה (ב"י בשם הר"ן)".

ב. איסור אכילה מבהמה שלא הורמו מתנותיה

האיסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה הוא איסור מדרכי חסידות. נאמר במסכת מגילה (כז ע"ב): "שאלו תלמידיו את רבי פרידא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא קדמני אדם לבית המדרש... ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה. דאמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: אסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה. ואמר רבי יצחק: כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה - כאילו אוכל טבלים. ולית הלכתא כוותיה."

וכן דורשת הגמרא בחולין (לז ע"ב) על הנביא יחזקאל: "ואומר אהה ה' אלהים הנה נפשי לא מטומאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול (יחזקאל ד)... ולא בא בפי בשר פגול - שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, משום רבי נתן אמרו: שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה."

הרי"ף כתב להלכה (חולין מה ע"ב): "אמר רב חסדא האי כהנא טבחא דלא מפריש מתנתא בשמתא ליהוי... והא דאמר ר' יוחנן אסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה וכל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאילו אוכל טבליים לית הלכתא כותיה דמתנות אין בהם משום קדושה אלא חובת טבח הן ואי לא יהיב להו הוא ניהו דקאים באיסורא אבל בישראל שרי וגרסי' נמי סוף הדין פירקא והרי מתנות דלא טבלי אלמא דבר ברור הוא דמתנות לא טבלי וכן הילכתא". **וכך נפסק בשו"ע** כפי שהובא לעיל (שם סע' לא).

אמנם תוס' בחולין (קלא ע"א ד"ה ה"ג) כתבו: "והא דחשיב מתנות אע"פ שמותרות לזרים משום דטבלי ודמו לתרומה כדאמר לקמן (קלב): **אע"ג דלית הלכתא הכי היינו דלא הוי כאוכל טבליים אבל מ"מ איסורא איכא לאכול מבהמה שלא הורמה מתנותיה**"... (והב"ח יו"ד סי' סא סבר שהאיסור הוא מצד חובת ההפרשה המיידית).

אף אם אין בעיה איסורית באכילת בהמה שלא הורמו מתנותיה, הרי ישנה בעית גזל בכך שאין נותנים מתנות למי שהתורה ציותה, וישנה מצות עשה שמבטלים אותה בידיים, וכך נפסק בשו"ע (שם סע' לא): "המתנות עצמם אסור לישראל לאכלם אלא ברשות כהן. עבר ואכלן, או הזיקן, או מכרן אינו חייב לשלם, מפני שאין לו תובעים ידועים. והקונה אותם, אף ע"פ שאינו רשאי, הרי זה מותר לאכלן מפני שמתנות כהונה נגזלות".
עולה השאלה: האם וכיצד מקיימים מצוה זו בימינו?

ג. חובת הנתינה בחוץ לארץ וקיומה

המשנה בראש פרק 'הזרוע' (חולין קל ע"א) כותבת: "הזרוע והלחיים והקבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין אבל לא במוקדשין".

מסוגית הגמרא בחולין (קלב ע"ב) עולה שבבבל שהיא חו"ל קיימו מצות מתנות לכהן. אבל מצאנו כתוב בהגהות אשרי (חולין פ"י סי' ו): "שאלו לרש"י על הזרוע ולחיים וקיבה למה לא נהגין ליתן לכהן ומשנה שלימה היא שנוהגין אפילו שלא בפני הבית ונהגו בהן אמוראי בתראי והשיב מי ימחה ביד הנותנין וכל הנותן תבא עליו ברכה, אבל נהגו העם כרבי אילעי דאמר עליהם ועל ראשית הגז אינן נוהגין אלא בארץ. מא"ז" (וכן הובאה תשובה זו במרדכי חולין סי' תשלו)...
הרמב"ן (חי' חולין קלו ע"ב) מוכיח שבמתנות לא נהגו העם כר' אלעאי בניגוד לראשית הגז. וכן שנהגו מתנות בבבל מדבריהם משום שקרובה לא"י כמו תרו"מ. ועוד, חז"ל תקנו מתנות בכל מקום כמו שתקנו חלה. ומסכם: "ומכל מקום כיון דחזינו לכלהו רבנן דגמ' דמפרשי ומשמתי עלה וקנסי אפילו בכהן, ראוי להחמיר ולהפריש כדפרישית, אלא שאין כח לשמת ולקנוס".

עולה כי לדעת הרמב"ן צריך לנהוג מתנות אף בחו"ל מהטעמים שהזכיר.

בספר החינוך (מצוה תקו) סיים ביאורו: "ולענין אם נוהגות עכשיו בזמן הזה אם לא, כבר חלקו על זה הרבה מגדולי המפרשים, והעולה מן השמועה בפרק הזרוע עם הפירוש הטוב שנוהגות הן היום, וכן דעת רבנו אלפסי זכרוננו לברכה והרמב"ן ז"ל. אבל עכשיו אין בנו כח על הטבחים להכריחם ליתנם, וקווי' ה' יחליפו כח". וכונתו בדבריו 'נוהג בה"ז' היא בחו"ל, ולא על המנהג בא"י שלא חלקו עליו.

הב"ח (יו"ד סי' סא) מביא מדברי הרשב"א בתורת הבית (ע ע"א) שכתב ש"בבבל ובמקומות שבחוצה לארץ שתרומה ומעשר נוהגים בהם תקנו בהן מתנות, אבל בשאר חוצה לארץ שאין תרומות ומעשרות נוהגים בהם אף מתנות אין נוהגין בהן. ומעיר הב"ח שאין זה מתיישב עם לשון רש"י.

הריטב"א לאחר שמביא דברי רש"י, מסיק כי לפי שיטת רש"י רבנן שאכלו בחו"ל בשביל נשותיהם הנתינה להם היתה ממידת חסידות. ומביא שכ"כ בעל המאור. ומקשה על כך הרי חזינו שמשמתין על אי-נתינת מתנות ולא מצאנו קנסות כאלה על מידת חסידות. ועוד הוא מוכיח שמצד הטעם היה ראוי לנהוג במתנות כמו בראשית הגז, ומסיק שהעם היה נוהג בכך 'אלעאי בראשית הגז ולא מטעמו. ומסיים: "ויש לנו לומר דאליבא דהלכתא כרבי אלעאי סבירא לן אף במתנות דגמר נתינה נתינה, אלא שכשם שתקנו חכמים לנהוג תרומות ומעשרות בחו"ל, תיקנו גם כן שיהגו במתנות, שלא תשתכח תורת מתנות שכבר החזיקו בה, ובלבד בבל ומקומות הסמוכים לארץ שנהגו בה, והתם קנסי עליהו ומשמתי עליהו, אבל בשאר חוץ לארץ דלא נהגו בה והם מקומות רחוקים מן הארץ הניחו הדבר בדין תורה, ואף בבבל שלא נהגו בראשית הגז לא תקנו והעמידוהו על דינו, וזה נראה נכון וברור, ונשאר מנהגינו על הדין, והמחמיר על עצמו להפריש מתנות בחוץ לארץ תבא עליו ברכה".
המאירי בספרו מגן אבות (סימן טו) כתב שנהגו כלל לא לתת בחו"ל, ומסיים: "ויש נוהגים ליתנם כדעת הרב אלפסי ורבינו משה ז"ל אלא שרוב העולם נוהגים להקל בכך". ואף דבריו אינם מתירים את אי הנתינה אלא בחו"ל אבל בארץ ישראל חייבים לתת.

הטור (יו"ד סי' סא) פסק: "ונוהגין בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ ובכל זמן כ"כ הרמב"ם ורש"י פסק שאין נוהגין בזמן הזה וכ"כ ה"ר מאיר מרוטנבורק".

הבית יוסף (יו"ד סי' סא) מביא מדברי הר"ן והר"ז בשיטת רש"י. ומסיים: "וראיתי מי שכתב דעד כאן לא אמר הרמב"ם דמתנות נוהגות בחוץ לארץ אלא במצרים ובבל וכיוצא בהם שהם סמוכות לארץ ישראל ותרומה ומעשר נוהגים בהם אבל בשאר חוצה לארץ אין מתנות נוהגות בהם".

ובשו"ע (יו"ד סי' סא סכ"א) פסק: "מתנות נוהגות בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ, בין בפני הבית (פי' בזמן שבית המקדש קיים) בין שלא בפני הבית. ויש מי שאומר שאין נוהגות בחוצה לארץ, וכן נהגו (ועיין בספר החנוך להרא"ה מצוה תק"ו)".

וכעין פסקו כתב בשו"ת רדב"ז (ח"ב סי' תרנט).

בשו"ת אבקת רוכל (סי' י) מופיעה תשובה ארוכה לר' יוסף נ' צייח על כך שחייבים לתת בחו"ל מתנות כהונה זרוע לחיים

וקיבה. ונביא מדבריו בקצרה:

"...ולכן לע"ד נר' שכל אנשי ח"ל אשר בגלילות הללו סביבות א"י מאחר שהם נוהגים כל דבריהם עפ"י הרמב"ם יש לנהוג כמותו גם במתנות ומה שנהגו שלא לתת המתנות עד עתה היה מנהג בטעות ולא מפני שנהגו כרבי אלעאי שהרי גם בא"י מקודם בזמנינו לא היו נוהגים לתת המתנות דלא כחד ואפי' פה ירושלים תובב"א לא נהגו לתת המתנות אלא מקרוב עפ"י החכם השלם הרב כמוהר"ר לוי נ' חביב זלה"ה שהוא הנהיג בהסכמת הכהנים לתת דמי המתנות חצי כסף לגדי ולבהמה דקה כסף ולבהמה גסה שני כספים ומינה כשם שנפל הטעות בזה בא"י כך נפל הטעות בח"ל במקומות אשר נוהגים עפ"י הרמב"ם ז"ל גם בשאר הדברים..."

וכאמור דעתו ברורה לתת מתנות אף בחו"ל .

בשו"ת משנה הלכות (חי"ג סי' קח) בתשובה למחותנו האדמו"ר מגור נותן מספר טעמים לכך שלא נהגו העולם במצוה זו בימינו, הן בא"י והן בחו"ל. בדרך תירוץ למנהג הציבור, וגדולי האחרונים שקדמוהו לא נכנסו לדחוקים כאלו .

ד. דרכי הנתינה בארץ ישראל במשך הדורות

נביא להלן מדברי האחרונים על מנהג נתינת המתנות בארץ ישראל, מתקופת גירוש ספרד ואילך, מאז היה ישוב רצוף של קהילות ישראל בא"י, ונוצרו מנהגי נתינה .

בתוך תשובת הר"י צייח שהובאה לעיל סופר כי מהרלב"ח הנהיג בירושלים לתת על כל בהמה סכום מסויים לכהן במקום המתנות עצמן .

בשו"ת אבקת רוכל (סימן טז) מובאת תשובה ממהר"י קורקוס אשר נותן טעמים רבים שלא לנהוג בנתינת פרוטה לכהן עבור המתנות, אלא לתת אותן בפועל כדין .

בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' שמ) מביא את תשובת הר"י קורקוס בשלמותה, וממשיך אח"כ: "כל זה כתב החכם כה"ר יוסף קורקוס חברין. אבל מוטל עלי לקיים המנהג ואומר דסמכו להם על בעל הלכות... הרי לך בהדיא כי לא נסתפק אלא מפני שלא היו נותנים כלל לא הן ולא דמיהן אבל אם היו נותנים דמיהן לא היה מסתפק כלל". ורדב"ז עצמו מודה שאין הנתינה כראוי .

הרב חיד"א בס' מחזיק ברכה (סי' סא אות יט) הביא דיון ארוך בתשו' מהר"י קורקוס וסיים: "והן היום בעיר עוז לנו ציון קרית מועדינו זו ירושלים ת"ו ועה"ק חברון ת"ו נתבטל המנהג הזה (=לתת לכהן פרוטה ומוכר את המתנות), ואדרבא משתדלים לקנות גדיים כדי לקיים המצוה ולא זולת, וראוי לעשות לחזור ולקיים מצותנו יתברך כהלכתה ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה ביראה ואהבה ושמחה רבה ."

והמבי"ט (ח"ב סי' קטו) כתב: "נראה לי לגזור על הטבחים שלא ימכרו הזרוע ולהודיע בבתיהם שהוא אסור לאוכלו וגם אם יעברו וימכרו להודיע לעם שאם יקנו שחייבים לתתו לכהן ואח"כ יתבעו הם מן הטבח ועל ידי אזהרות אלו אולי יבואו לתת כיון שאין בנו כח להכריחם נאם המבי"ט. וחתם הרב ה"ר דוד נ' זמרה נרו ."

בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן שא) מעיד על עצמו: "כי רגיל הייתי ליתן מתנות כהונה זרוע לחיי' וקיבה לגיסי ז"ל בעל כהנת [וכן דרכי ממש בכל י"ט לשחוט בהמה ולהפריש ממנה מתנות וכן ראשית הגז וכן עבד עובדא בפלתי יע"ש סי' ס"א סק"ו]." וכך הביא בספר מנהגי א"י (גליס, עמ' רמב): "כתב הלק"ט (ח"ב סק"ע) דבזמנו לא ראה מעשה בירושלים ליתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה, כי הכל היו פודים בפרוטות. וכן כתב הרב פרי חדש בסימן ס"א סק"ז, וכתב שהוא מנהג משובש עיי"ש... ועיין בספר בית הלל שכתב שהעידו לפני שהיום לא נהיגי בא"י מצוה זו, עיין שם, והעדים טעו בדמיון, וכמו שכתב הרב פרי חדש בקונטרס אחרון עיין שם אות כב."

הרב טוקצ'ינסקי (ספר ארץ ישראל עמ' קנה ס"י) מספר: "בירושלים תובב"א הנהיגו הגרש"ס והגרי"ל דיסקין לפני יותר משמונים שנה – לקנות המתנות מכהן קבוע (מכירי כהונה) והתנו עמו לשלם לו מכל ראש לא פחות מגרוש... ובכל חודש שילמו לאותו הכהן או לאותם הכהנים הקבועים והמוכרים את המגיע להם. בזמננו נוהגים להקל לחלק את דמי מתנות הכהונה לאיזה אלמנות כהנות ולכהן מבלי מנות מספר הראשים כאשר היה נהוג..."

ה. שותפות נכרי ופטורה

פסק בשו"ע (יו"ד סי' סא סע' כה-כו): "השוחט לכהן ולעובד כוכבים, פטור מן המתנות; והמשתתף עמהם צריך שירשום. ובעובד כוכבים, אם יושב עמו במטבחיים אין צריך לרשום. הגה: במקום שנוהגין לשחוט אצל עובדי כוכבים אם נמצא טריפה נשאר להם ואם נמצא כשרה לוקחו הישראל, פטור מן המתנות (מרדכי בשם ראבי"ה). במה דברים אמורים ששותפות הכהן והעובד כוכבים פטור, בשותף בכולה אפילו בכל שהוא..."

פירוש דבריו של הראבי"ה הוא שאם הבהמות של נכרי ואם ימצאו כשרות – ישראל קונה אותן ממנו, כיון שרק לאחר השחיטה יתברר שזכה בהן פטורות ממתנות וה"ה אם היה לו חלק בהן בכלן ולא באבר מסויים. אולם אם הבהמות שייכות לישראל ואם נטרפה הוא מוכרה לנכרי הבהמות חייבות במתנות, מפני שבשעת הזביחה היתה חייבת (עפ"י ערוה"ש סי' סא סע' מ"ה).

לפי"ז ניתן לתרץ את אי נתינת המתנות בארץ ישראל. מפני שברוב המקומות לא נהגו לנקר את החלק האחורי בבהמות הנשחטות מחמת הקושי והצורך בדקדוק בניקור, אלא למוכרו לנכרים. וא"כ אם בית המטבחיים משתף נכרי בבהמות קודם שחיטתן ע"מ שיטול את הטריפות ואת החלק האחורי בבהמות יהיה בית המטבחיים פטור ממתנות. אולם ברור שדרך זו יש בה הערמה מסויימת מפני שהיא משכיחה קיום מצות נתינת מתנות כהונה .

ו. דרך נתינת המתנות בימינו במדינת ישראל

במדינת ישראל היום, עפ"י בדיקתי, בחלק קטן מבתי המטבחיים נותנים מתנה כספית מועטת במקום המתנות לכהנים, ובכך פוטרים עצמם ממתן מתנות כהונה. ברוב בתי המטבחיים אין נותנים שום מתנה לכהן.

בבירור באחד מועדי הכשרות הגדולים בארץ נאמר שבכל עשר שנות פעילותו לא ניתנו כלל מתנות כהונה, אפילו לא בדרך התפשרות. הממונה על בתי המטבחיים ברבנות הראשית לישראל, הרב חגי בר-גיורא שליט"א, אמר שהוא חילק לכל בתי המטבחיים נוסח של נתינת מתנות ע"י מכירי כהונה, היינו, הלואה כספית לכהנים מסוימים ופריעתה ע"י הפחתת המתנות משווי ההלואה (כשהמתנות מוערכות בשווי מועט). בחלק מבתי המטבחיים התחילו להנהיג זאת, ובחלק עדיין אין נוהגים כן.

נראה, איפוא, שמן הראוי שועדי הכשרות השונים יתחרו זה בזה לא רק ברמת ההידורים ההילכתיים, אלא אף ברמת קיום המצוות בבשר שהם משווקים לציבור הרחב. ולא יגרמו לכך שהציבור יאכל מבהמה שלא ניתנו מתנותיה, ולעתים (באכילת מתנות הכהונה עצמן) אף באכילת גזל.

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כה - עשר תעשר

מעשר ראשון זהו שנותן לכהנים וללויים

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת קרח סימן ג

מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובני אהרן סגני כהונה, תרומה לכהן מעשר ראשון לכהן כ"ד מתנות לכהן מיד ויקהלו על משה ועל אהרן וגו'

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף פו

תרומה לכהן, ומעשר ראשון ללוי, דברי רבי מאיר, רבי אלעזר בן עזריה מתירו לכהן. מתירו, מכלל דאיכא מאן דאסר? אלא אימא: נותנו אף לכהן. מ"ט דר' מאיר? אמר רב אחא בריה דרבה משמיה דגמרא: +במדבר י"ח+ כי את מעשר בני ישראל אשר ירמו לה' תרומה - מה תרומה אסורה לזרים, אף מעשר ראשון אסור לזרים. . . . תנו רבנן: תרומה לכהן, ומעשר ראשון ללוי, דברי רבי עקיבא; רבי אלעזר בן עזריה אומר: לכהן. לכהן ולא ללוי? אימא: אף לכהן. מאי טעמא דר' עקיבא? דכתיב: +במדבר י"ח+ ואל הלויים תדבר ואמרת אליהם, בלויים קא משתעי קרא. ואידך? כדר' יהושע ב"ל, דאמר ר' יהושע ב"ל: בעשרים וארבעה מקומות נקראו כהנים לויים, וזה אחד מהם: +יחזקאל מ"ד+ והכהנים הלויים בני צדוק. ור"ע? הכא לא מצית אמרת, דכתיב: +במדבר י"ח+ ואכלתם אותו בכל מקום, מי שיכול לאוכלו בכל מקום, יצא כהן שאין יכול לאוכלו בבית הקברות. ואידך? כל היכא דבעי דלא בעי חומה, ואי אכיל ליה בטומאת הגוף לא לקי. . . . איתמר: מפני מה קנסו לויים במעשר? . . . אלא, כולי עלמא - קנסא שלא עלו בימי עזרא, והכא בהא קמיפלגי, מר סבר: קנסא לעניינים, ומר סבר: כהנים בימי טומאתן עניינים נינהו. . . . ומנא לן דלא סליקו בימי עזרא? דכתיב: +עזרא ח"א+ ואקבצם אל הנהר הבא על אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם. . . .

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף כו עמוד א

ר"ש בן אלעזר אומר: כשם שתרומה חזקה לכהונה, כך מעשר ראשון חזקה לכהונה, והחולק בבית דין - אינה חזקה. מעשר ראשון דלוי הוא! כר"א בן עזריה; דתניא: תרומה לכהן, מעשר ראשון ללוי, דברי ר"ע; ר"א בן עזריה אומר: מעשר ראשון אף לכהן. אימור דאר"א בן עזריה - אף לכהן, לכהן ולא ללוי מי אמר? אין, בתר דקנסינהו עזרא.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מז-מח

יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר כו'. מ"ט? אמר רבי יוסי בר' חנינא: לפי שאין נותנין אותו כתיקונו, דרחמנא אמר דיהבי ללויים, ואנן קא יהיבין לכהנים.

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כג עמוד ב

א"ר יהושע בן לוי: שלשה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם, [אלו הן]: מקרא מגילה, ושאלת שלום [בשם], והבאת מעשר.

רש"י מסכת מכות דף כג עמוד ב

והבאת מעשר - כדאמרינן ביבמות (דף פו:): דעזרא הסופר קנסינהו ללויים לפי שלא עלו עמו וצוה להביא כל המעשרות אל לשכת בית ה' והיו הכהנים והלויים שוים במעשר ראשון כדכתיב בעזרא (נחמיה י) והיה הכהן בן אהרן עם הלויים במעשר הלויים וגם חזקיהו עשה כמו כן הכין לשכות להביא כל המעשרות בהן כדי שלא יקבלום הלויים שהיו עכו"ם כדכתיב בדברי הימים (ב לא)

תוספות מסכת יבמות דף פו עמוד ב

מפני מה קנסו לויים במעשר - פי' ר"י דלא מצינו בהדיא אלא מצינו בעזרא והיה הכהן בן אהרן עם הלויים במעשר הלויים ואיכא למימר דהכי קאמר כשיבאו הלויים לחלוק בבית הגרנות יבואו עמהם הכהנים וקשה דלר' אלעזר בן עזריה דלא שקלי לויים כלל בתר דקנסא אלא כהנים הא לא משתמע מההוא קרא דהא ליכא למימר שהיו הכהנים עם הלויים לקבל מהם מעשר משלהם דהא בשלהם לא קנסום כדמוכח בפ' הזרוע (חולין דף קלא:): וי"ל דלר"א בן עזריה לא נמנעו הלויים מכל וכל מלילך לבית הגרנות לחלוק במעשר כדמוכח פ"ב דכתובות (דף כו. ושם) וכ"ש בימי עזרא שעדיין לא פשט הקנס ולכך נאמר שילך הכהן עם הלויים ולמ"ד קנסא לעניינים נקט כהן עם הלויים משום דשכיחי עניי כהנים טפי לפי שאין עסוקין במלאכה אלא בעבודת בית המקדש וגם אין להם קרקעות וה"ה עניי ישראל למ"ד מעשר מותר לזרים והר' יוסף אומר דנפקא לן מדכתיב במלאכי הביאו את כל המעשר אל בית האוצר דבית האוצר הוא לשכה שתקן עזרא לתת שם תרומת כהנים כדכתיב בעזרא (נחמיה י) וכיון שמצוה לתת שם מעשר אם כן של כהנים הוא וקי"ל (מגילה דף טו.) מלאכי זה עזרא ולמ"ד קנסא לעניינים מצוה לתת לכהנים משום דעניי שכיחי בהו כדפרישית.

מר סבר קנסא לעניים - ...ונראה דלר"ע לא הפקיע עזרא כח הלויים מכל וכל להשוותן לכהן ולישראל שלא יטלו מעשר אלא עניים ולא עשירים אלא לויים בין עניים בין עשירים היו נוטלים לעולם כדמשמע בכמה דוכתין שהיו נוטלין בתורת לויית דתנן בגיטין (דף ל.) המלוה מעות את הכהן ואת הלוי להיות מפריש עליהן ואיתא בגמרא (שם): ישראל שאמר לבן לוי כור מעשר לאביך בידי ובהזרוע (חולין קלא): ובפ"ב דכתובות (דף כו.) פריך הש"ס מעשר ראשון דלוי הוא וטעמא כיון דמעיקרא היה המעשר של לויים לבדם לר"ע דיון שיקנסום ליתן גם לאחרים עמהם למר לעניים ולמר לכהנים וסתמא בכל דוכתא כר"ע ולר"א בן עזריה דאמר מדאורייתא אף לכהן בתר קנסא לכהן דוקא כדאמר בפ"ב שני דכתובות (שם) ולדידיה דוקא מעשר ראשון חזקה לכהונה ולא לר"ע תדע דלמ"ד לעניים היאך יהיה חזקה לכהונה ולר"א בן עזריה מה שבטל יוחנן את הוידוי (סוטה דף מז:): אף על פי שדינו היה לכהנים כמו ללויים מכל מקום כיון דנצטוו לתתו אף ללויים כי שכן הוא לכם חלף עבודתכם (במדבר יח) כשמפקיעין אותו מלויים לתת כולו לכהנים אין זה כמצותו.

ומבני לוי לא מצאתי שם - והא דתנן בקדושין (דף סט.) עשרה יוחסין עלו מבבל וקחשיב לויים וקרא נמי כתיב (עזרא א) ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והלויים וגו' אלמא עלו פרש"י בעשרה יוחסין (שם) דאותן לויים שעלו עמו היו קצוצי בהונות כשאמר להם נבוכדנצר שירו לנו משיר ציון עמדו וקצצו בהונותיהן ואמרו איך נשיר את שיר ציון ולפי שלא מצא שם ראויים לשיר עמד וקנסם ואפילו למאן דאמר עיקר שיר בפה מכל מקום הקפיד משום דאיכא נמי מצוה בכלים.

חידושי הריטב"א מסכת כתובות דף כו עמוד א

בתר דקנסניהו עזרא. יש שפירשו דלרבי אלעזר קנסניהו שלא יתנהו אלא לכהן ולר"ע קנסניהו שיתנו בין לכהן בין ללוי, ולא נהירא מההיא דאמרינן ביבמות בההיא גנתא דהוה ליה לרבי אלעזר בן עזריה דהוה ייבוי מינה מעשר ראשון לכהנים ואהדר ליה רבי עקיבא פתחיה לבית הקברות, דאלמא לרבי עקיבא ללוי ולא לכהן ואף לבתר דקנסניהו עזרא, ואי רבי עקיבא קניס דליתנו בין לכהן ובין ללוי אמאי אהדר ליה רבי עקיבא פיתחא לבית הקברות, ועוד דבסמוך משנינן אמר רב חסדא הכא במאי עסקינן כגון דמוחזק לן וכו', ומדלא אמרינן אלא אמר רב חסדא ולא אמרינן נמי לעולם רבי עקיבא מכלל דאכתי סבירא לן דמתניתין כרבי אלעזר בן עזריה, ואמאי דהא אמרת דלבתר דקנסניהו עזרא מודה ר"ע דבין לכהן בין ללוי אם כן שפיר אתיא דההיא כר"ע דלוי ודאי לא הוה מאי איכא בן גרושה וכו', אלא ודאי לר"ע לעולם ללוי ולא לכהן, וכן בדין, דבשלמא לרבי אלעזר בן עזריה כיון דמדינא דאורייתא בין לכהן בין ללוי אפשר למקנס דלכהן דוקא, אבל לר"ע כיון דמאורייתא ללוי דוקא וכהנים זרים הם בזה היכי מתקן דליהבוה לכהנים שהם זרים הא ודאי לא שייך למעבד הכי, ואפי' למ"ד מעשר ראשון מותר לזרים וכ"ש למ"ד אסור לזרים, ואף על גב דהפקר ב"ד הפקר מ"מ אין לעשות כן בדרך קביעות להפך דין תורה וכי קנסניהו לר"ע במידי אחרינא קנסניהו.

בית הבחירה למאירי מסכת כתובות דף כו עמוד א

ואף על פי שקנסן עזרא שמא לא היה שם כהן ליטלו וכל שאין שם כהן אין קנס שלא בא עזרא לעקור מעשר שלא ליתנו כל עיקר אלא שהיה סובר שלויים בכלל כהנים והתירו הכהנים לקנסם שלא ליתן ללויים והוא מה שאמרו כאן דילמא איקרי ויהבו ליה וענין הקנס היה מפני שלא עלו בימי עזרא כדכתיב ומבני לוי לא מצאתי שם וקנס זה מפורש במקרא דכתיב והיה הכהן בן אהרן עם הלויים בעשר הלויים ור"ל שבזמן שישראל חולק מעשרות היו שם כהנים ולויים והיה נותנם לכהן והכהן היה נוטלו לעצמו ונותן מהם ללויים מה שהוא רוצה:

רמב"ם הלכות מעשר פרק א

הלכה א

אחר שמפרישין תרומה גדולה מפריש אחד מעשרה מן הנשאר וזהו הנקרא מעשר ראשון ובו נאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליי' וגו', והמעשר הזה ללויים זכרים ונקבות שנאמר ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה.

הלכה ד

אין מוציאין המעשר מיד הכהנים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וכן כל מתנות כהונה אין מוציאין אותן מכהן לכהן, ועזרא קנס את הלויים בזמנו שלא יתנו להן מעשר ראשון אלא יתן לכהנים לפי שלא עלו עמו לירושלים.

רדב"ז הלכות מעשר פרק א הלכה ד

ועזרא קנס את הלויים וכו'. הכי איתא ביבמות (דף פו) ובכמה דוכתי ולא קנסניהו אלא שלא יתנו להם מעשר אבל למשקל מינייהו לא והכי אמרינן בפרק הזרוע והלחיים... ומשמע דאפילו לבתר דקנסניהו עזרא אם נתנו להם מעשר אין מוציאין מידם... ותמיה לי נהי דמצי עזרא לקנסו הלויים שבאותו הדור לפי שלא עלו עמו אבל הדורות הבאים אחריהם היכי מצי למקנסניהו אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה ואפשר שעל פי הדיבור עשה ועדיין צ"ת שאותם שעלו אח"כ מה היו נותנין להם חלף עבודתם במקדש הלוא לא היה להם חלק ונחלה בארץ ונ"ל שהקנס היה על דרך זה שאם יבואו כהן ולוי ליטול המעשר שיתן אותו לכהן ולא ללוי אבל אם בא הלוי לבדו ורצה ישראל ליתן לו הרשות בידו דבהא לא קנסניהו ונמצאו הלויים מתפרנסים ומתקיימים הכתובים והקנס:

כסף משנה הלכות מעשר פרק א הלכה ד

ועזרא קנס את הלויים בזמנו וכו'. בפרק יש מותרות (דף פ"ו ע"ב) ובפ"ב דכתובות אמרינן דלויים קנסניהו עזרא וממ"ש רבינו בזמנו משמע דלא קנס אלא ללויים שבדורו בלבד ויש לתמוה דהא בפרקים הנזכרים משמע דאף לדורות דבתר הכי קניס. ויש לומר דאיתא בהני פירקי ת"ר מע"ר ללוי דברי ר"ע ר' אלעזר ב"ע אומר לכהן לכהן ולא ללוי אימא אף לכהן והשתא לר"ע דקי"ל כוותיה דמדין תורה ללוי דוקא כי קנסניהו עזרא היינו שיהיה גם לכהן והינו דבתר עזרא מצינו שהיו נותנים ללויים וכדתנן בסוף מסכת מעשר שני (משנה ט) שר"ג נתן מעשר ראשון לר' יהושע שהיה לוי ובפרק כל הגט (דף ל') נותנים ללויים וכדתנן בסוף מסכת מעשר שני (משנה ט) שר"ג נתן מעשר ראשון לר' יהושע שהיה לוי ובפרק כל הגט (דף ל')

תנן המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהם מחלקם ואיתא נמי התם ישראל שאמר לבן לוי כור מעשר לאביך בידי ובפרק הזרוע אמרינן מעשר ראשון דלוי הוא הילכך ע"כ לומר דכי קנס עזרא שלא יתנו ללוים אלא לכהנים בלבד לא קנס אלא בזמנו אבל אח"כ נשאר הדבר שמי שרוצה ליתן ללוים כדינו יתן ומי שיתן לכהנים יתן ובהכי ניחא קרא דכתיב בנחמיה ואדעה כי מניות הלויים לא ניתנה ויברחו איש לשדהו שזה היה מפני קנס עזרא ואח"כ כדי שישבו תקנו שיתנו להם ואמרו שיתנו גם לכהנים מי שירצה כדי שלא לבטל דברי עזרא לגמרי כנ"ל ליישב דברי רבינו כדי שתהא תיבת בזמנו מדוקדקת וכן יש להוכיח ממה שכתב רבינו בסוף הלכות מעשר שני ובזמן שהיו נותנים מעשר לכהנים לא היו מתודים ואם איתא כך הל"ל ובזמן שאין נותנים מעשר אלא לכהנים:

ספר החינוך מצוה שצה

(א) שנתחייבו בני ישראל לתת חלק אחד מעשרה חלקים מזרע הארץ ללוים, שנאמר [במדבר י"ח, כ"ד], כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים, ונאמר בסדר אם בחוקותי [ויקרא כ"ז, ל'], וכל מעשר הארץ וגו' לה' הוא. וזה הנקרא מעשר ראשון.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תרומות ומעשרות סימן שלא

סעיף יט

לה' ל תרומה גדולה, [ל]ן בזמן הזה [לז] שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה, שיעורה כל שהוא. הגה: לח] ונותן בזמן הזה [לט] לכל כהן שירצה, בין חבר מ] בין עם הארץ, מא] ואפילו אינו מיוחס רק שמוחזק בכהן, והוא שורפה, לא מב] <ח> ויכול להניחה ולשרפה, (עד) מג] שיכול ליהנות ממנה בשעת שריפתה. מד] אבל זר אסור ליהנות ממנה בשעת שריפתה, מה] אם לא שכהן נהנה עמו. מו] אבל שאר הנאות שאינו מכלה אותה, מותרת אפילו לזרים (טור). מז] כהן שאוכל אצל ישראל, לב נותן בנר שמן של תרומה, ואף על פי שעומד הכהן והולך לו, לג אין צריך לכבותו עד שיכבה מעצמו (מרדכי פ' אלמנה לכה"ג). מח] וכל זה מיירי לד בתרומה שהוכשרה, דאז נטמאת ומותר לשרפה. ט<ט> אבל אם לא הוכשרה, שלא נטמאת, אסור לשרפה. מט] וטוב להכשיר אותם לה נ] קודם מירוח, כדי שתקבל טומאה (ד) ויהא מותר לשרפה (טור). נא] ואחר כך מפריש מן השאר אחד מעשרה, והוא נקרא מעשר ראשון לו <י> ונותנו ללוי. לז נב] וי"א אף לכהן (טור). ועל זה נאמר בתורה: כי את מעשר בני ישראל וגו' (במדבר יח, כד) ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל וגו' (במדבר יח, כא)...

ט"ז יורה דעה סימן שלא ס"ק י

(י) ונותנו ללוי. – ואע"ג דקנס עזרא את הלויים בזה בשביל שלא עלו עמו היינו לבני דורו דוקא כן כתב ב"י לדעת רמב"ם:

ש"ך יורה דעה סימן שלא ס"ק לז

לז וי"א כו' – שקנסו הלויים בימי עזרא על שלא עלו:

ביאור הגר"א יורה דעה סימן שלא ס"ק נב

[נב] וי"א כו'. עתוס' דכתובות כ"ו א' ד"ה אין כו' וקי"ל כר"ע מחבירו ועוד דכל הסוגיות ועוד הרבה סוגיות במתני' וגמ' וירושלמי שנותנין ללוי וכולן כר"ע ועתוס' דיבמות פ"ו ב' ד"ה מר כו' אבל הרמב"ם כתב שעזרא לא קנס אלא הלויים שבדורו וודאי דסוגיות הנ"ל מוכיחות שנותנין ללוים דוקא אלא דסוגיא דכתובות הנ"ל ויבמות הנ"ל ובסוף סוטה צ"ע ועב"י:

מנחת חינוך מצוה שצה

. . . והר"מ כתב כאן ועזרא קנס את הלויים בזמנו שלא יתנו להם מע"ר אלא ינתן לכהנים לפי שלא עלו עמו לירושלים עכ"ל. ונרא' מדבריו שלא קנס אותה אלא בימיו היינו בדורו לבד והכ"מ הקשה ע"ז דמבואר בגמרא' אלו ביבמות דפ"ו ובכתוב' פ"ב דאף לדורות קנס וע"ש שכתב דלדורות לר"ע דמה"ת ללוים לא קנס אותם לדורות שלא ינתן ללוים רק הקנס היה שינתן גם לכהנים ולמי שירצה יתן אך בזמנו היה קונס אותם לגמרי ע"ש וכן כתבו התוספות במקומות הללו דלר"ע הי' הקנס שיטלו הכהנים ג"כ ע' באריכות. ולכאורה קשה לפי דעת הט"ז ביו"ד סי' קט"ז ובה' שופר שכתב דדבר המפורש בתורה אינם יכולים חכמים לעקור משום סייג וכן כתב הכ"מ בה' מלכים גבי מלכות בית דוד דדן וכו' . . . וא"כ כיון דלר"ע מעשר ראשון ללוים ומפורש בתורה האיך הי' יכול עזרא לעקור וע"ש בשעה"מ שחלק על הט"ז מ"מ דעתו דמצו' א"י לעקור ע"ש והדברים עתיקים ועיין בש"ע או"ח גבי שופר דכתבו האחרונים דחז"ל לא יכלו לעקור שלא יתקע בשופר משום גזירה דתיקון כ"ש דהאיך יעקרו מ"ע מה"ת מכל וכל רק בשבת גזרו והמ"ע נתקיים ביי"ט שחל בחול וא"כ האיך יכול עזרא לעקור מ"ע מה"ת ולהרמב"ן הוא מ"ע מן התרי"ג כמ"ש לעיל והאיך הי' יכול לעקור מ"ע מכל וכל שא"צ ליתן ללוי דהוא מ"ע ודבר המפורש בתור' וע"י ביטול מצוה זו נתבטל עוד מ"ע וידוי מעשר כמבואר במשנה דמע"ש ובר"מ סוף מע"ש דיוחנן כה"ג העביר הודיו המעשר וע"ש הטעם כיון דאין נותנים ללוי ובידוי כתיב וגם נתתיו ללוי ע"ש אם כן נעקרו שתי מצות של תורה. ולענ"ד נראה דמזה יצא להר"מ סוף פ"א דתרומות דסובר דתו"מ בזה"ז ואף בזמן עזרא הוא רק מדרבנן א"כ הכל ניח' כיון דהוא רק מדרבנן הם אמרו והם אמרו. ולענ"ד מ"ש הר"מ דעזרא קנס הלויים בזמנו. ולפי פי' הכ"מ דהיינו שהיו בדורו הו"ל לכתוב קנס וכו' את הלויים שבזמנו והיה משמע דקנס הלויים שהיו בדורו אבל עתה נרא' לפרש דעזרא קנס הלויים בזמנו היינו כל ימי הב"ש נקרא על שם עזרא כלשון הר"מ בסוף פ"א מה"ת תרומה בזה"ז ואפי' בימי עזרא וכו' דהפשט דהיינו בזמן ב"ש א"כ כאן נמי קנס בזמנו היינו אף בב"ש מ"מ כיון דהכל הפרשה והנתינה הוא רק מדרבנן הם אמרו והם אמרו וגזרו דלא יתנו להם אבל בבית הג' תוב"ב דיהי' הכל מה"ת דיהי' ביאת כול' בודאי יתנו ללוים ולא נעקר מצות מה"ת שייך שפיר לכתוב קנס הלויים בזמנו וכו' ואפילו אם נא' כפי' הכ"מ עכ"פ נכונים דבריו לשיטות שהוא רק מדרבנן אך לשיטת הראב"ד דתו"מ בימי עזרא ובזה"ז הוא מה"ת א"כ עזרא קנס אותם ועקר מצוה המפורשת בתור' וגם מ"ע של וידוי צ"ע מאוד כמ"ש...

מכון התורה והארץ - אמונת עתיר - גליון מס' 5 תמוז-אב תשנ"ה נתינת מעשר ראשון בימינו - הרב יהודה הלוי עמיחי

המתנות הניתנות מתבואת הארץ, יש בהם חיוב הפרשה וחיוב נתינה. חיוב הנתינה הוא לתת לכל שבט בעם ישראל את המתנות הראויות לו. לאחר הפרשת התרומה הגדולה לכהן, בני לוי מקבלים את המעשר "חלף עבודתם אשר הם עובדים את עבודת אהל מועד" (ויקרא יח כא). השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט) פסק שיש לתת את המעשר ללוי, והרמ"א הוסיף שאפשר לתת גם לכהן.

יש לשאול א"כ: האם חובת הנתינה של מעשר ראשון ללוי חלה גם כיום?

א. מעמד הכהנים והלויים בימינו

ישנם שני סוגי כהנים: האחד הוא **כהן מיוחס, שעליו ישנה עדות** דור אחר דור עד כהן ששימש על גבי המזבח. כהן זה יכול לאכול בתרומה וחלה שחיובן מדאורייתא. השני הוא **כהן חזקה, שהוא רק מוחזק ככהן**. כהן זה אינו אוכל אלא קדשי הגבול, דהיינו: תרומה שחיובה מדרבנן (רמב"ם אסו"ב פ"כ ה"א-ה"ב).

1. הסוברים שחזקת הכהונה מסופק

הריב"ש (סי' צד) כותב שכהני זמננו אין להם כתב יחס, אלא מפני חזקתן נהגו לקרותם בתורת כהן. המהרשד"ם (אה"ע סי' רלה) מסתמך על תשובה זו, האומרת שהכהנים כיום אינם ודאיים, וכתב מתוך כך **להתיר שבויה לכהן**. וכן הביא מהר"י וייל בתשובה (סי' קצג) שכיון שאין לנו כהנים ודאיים - אין אנו נוהגים כיום ליתן את חלת חו"ל השניה לכהן קטן (שאין טומאה יוצאת מגופו), וכ"כ היש"ש (חולין פ"ח אות ד). הלכה זו הביא הרמ"א (יו"ד סי' שכב סעי' ה בהג"ה, ועי' ש"ך שם ס"ק ט, שו"ע או"ח סי' תנז סעי' ב). **על פי דברים אלו מסביר המג"א (או"ח סי' רא ס"ק ד) מדוע אין מקפידים כיום על קדושת הכהן להקדימו לכל דבר.**

לפי דברים אלו מובנים דברי השאלת יעבץ (ח"א סי' קנה) שכתב שעל הכהן להחזיר לכתחילה את דמי פדיון הבן לאב. כמו כן, כתב שכל בכור צריך לפדות את עצמו אצל כל כהן שימצא, וכן בן לוי צריך לפדות את עצמו מספק שמא אביו אינו לוי (ועי' שו"ת יביע אומר ח"ו סי' כב ס"ק ה).

2. הסוברים שחזקת הכהונה ודאית

דברי המהרשד"ם (לעיל סעי' 1) שהקל בשבויה על סמך דברי הריב"ש שכהני ימינו הם מסופקים - קשים הם, שהרי הריב"ש עצמו (סי' שמח) הורה לאיסור בכהן שגרש את אשתו וחזר וקידשה, ולא הקל בגלל ספק בכהונה. **המהרי"ט (ח"א סי' קמט) כתב שהחשש בענין יחוס הכהונה יתכן רק בענין פרטי של ס"ס בשבויה**, שעל כך דן המהרשד"ם. אבל בלא"ה הרי הם כהנים גמורים. דאל"כ, כיצד נושאים את כפיהם ולוקחים חמשה סלעים בפדיון הבן? **עוד הוסיף המהרי"ט (ח"א סי' פה) וכתב בענין נתינת מעשר ראשון ללוי:**

מרגלא בפי ההמון **שאומרים לכהן הבא ראה שאתה כהן וטול, וכן ללוי. וזה טעות, שהכהן והלוי בחזקתן הן עומדים, כדאמרינן...** שכל המשפחות בחזקתן הן עומדות והכהן והלוי בחזקתו הוא עומד.

ותימא על עצמם: היאך הם נותנים חמש סלעים לכהן בפדיון הבן והיאך נותנים המתנות: הזרוע והלחיים והקיבה לכהן, ואין אנו מצריכין אותו להביא ראה על יחוסו? אלא הך מילתא בורכא (=טעות חמורה) היא.

לדעה זו חזקת הכהונה היא מדאורייתא, אלא שלענין יחוסין וקדשים הקפידו שלא תספיק חזקה ויצטרכו כתב יחס. לכן לענין נתינה לא אומרים ספיקא דרבנן לקולא (עיין טוב רואי כתובות כה ע"ב, חזו"א שביעית סי' ה ס"ק יב ד"ה ויש).

השד"ח (מערכת כף כלל צב) אסף כעמיר גרנה את דברי הראשונים והאחרונים בשאלה זו, ומסקנתו היא שאין להקל משום ספק כהונה (ועי' חלת לחם סי' א, שיירי ברכה ס"ק ע).

החת"ס (יו"ד סי' רצא) דן בדברי השאלת יעבץ (לעיל סעי' 1) הסובר שכל כהן בחזקת ספק. ובחידושו לכתובות (כה ע"ב) הרחיב בשאלה זו וכתב שאין לחוש שמא נתערבו בין כהנים פסולים אלא כל משפחה היא בחזקת כשרה. ומסיים: ומדינא כהנים גמורים הם, וה"ה לפדות הבכורים ראויים הם. והכל כהלכה בלי פקפוק.

3. מסקנה בדיון חזקת הכהנים

מהמקורות שהבאנו עולה שחזקת הכהנים והלויים חזקתם היא ברורה ואין להטיל בה ריעותא. ולכן יש לתת את התרומות והמעשרות לכל אחד מהם כדינו.

עוד יש להוסיף את דברי רבינו בצלאל אשכנזי (סי' ב דף יא ע"ב). הוא מעיר שאף אם נאמר שיש ספק על חזקתם של הכהן והלוי ואין הם יכולים להוציא ממון ממי שמוחזק בו - הרי ודאי הוא שהמתנות אינן שייכות למפריש אלא לשבט הכהנים והלויים, ומי שאינו נותן לשבט - הרי זה גוזל את כל השבט שהוא ודאי ולא רק את הכהן והלוי המסויימים (ועי' פת"ש יו"ד סי' סא ס"ק ד).

ב. גזירה שמא יתווספו לויים

נאמר בגמרא (כתובות כה ע"ב):

ההוא דאתא לקמיה דריב"ל. א"ל: מוחזקני בזה שהוא לוי... שקרא שני בבית הכנסת. והעלהו ריב"ל ללויה על פיו. ומכאן שנדרשת לפחות עדות של עד אחד כדי לייחס את הלוי. עפ"י פסק הרמב"ם (אסו"ב פ"כ הי"ג):

אדם שבא ואומר שהוא כהן - אינו נאמן ואינו עולה ראשון לתורה. וכן אין נושא כפיו ואינו אוכל בתרומה דרבנן, עד שיהיה עד אחד המעיד כדבריו.

וביאר המג"מ שאם נתיר לו לשאת כפים או לעלות ראשון - יבואו ליתן לו תרומה. עפ"י יסוד זה כתב החזו"א (שביעית סי' ה ס"ק יב):

אפשר שאין חייבין ליתן מעש"ר ללוי כיון שהלויים עולין לתורה עפ"י עצמן... וכיון שאין בי"ד מדקדקין בכך (לבדוק כל לוי) בטלה אצלנו לוייה.

אולם נראה לקבל את ההדברים דוקא כאשר דנים על אדם בודד שבא ואומר שהוא כהן או לוי, אולם לענין חזקת משפחה כבר כתב הב"ח (אה"ע סי' ג):

דוקא במי שיש לו חזקת משפחה - התם הוא דאין חוששין לשום איסור, דכל המשפחות בחזקת כשרות הן. אבל איש נכרי שבא ואמר כהן אני, דאין לו חזקת משפחה - אינו נאמן.

לכן ברור שמשפחות הכהנים והלויים הרי הן מוחזקות בכשרות, וכפי שהחזו"א עצמו הוסיף אח"כ, שאין לחוש שמי שמוחזק אצלנו כלוי או כהן אינו כזה.

בהמשך דבריו מבאר החזו"א, שעיקר הסברה לפטור מנתינת מעש"ר בזה"ז היא מחשש שיבואו לעלות עפ"י עצמם בלא עדות וללא בירור דיני.

יש לעיין בסברא זו היטב מכמה סיבות:

א. היכן מצינו גזירה שלא יתנו למוחזק בלוייה שמא יבואו אחרים לעלות על פי עצמם שלא כדין? וכי יכולים אנו לחדש גזירות?

ב. החזו"א הקשה על עצמו מנתינת פדיון הבן לכהן, שהרי יש חשש שיבואו לעלות לתורה על מנת להיות מוחזקים בכהונה. והסביר החזו"א שבקבלת דמי פדיון הבן אין לכהן רוח גדול, מכיון שרגילים להחזיר אותם לאב. א"כ, אם המעשר יינתן ללוי בשער הזול, וכן אם הלוי יחזיר את דמי המעשר לנותן או שיתן אותם ללומדי תורה - גם לפי החזו"א אין חשש שמאן דהוא יתחזה ללוי משום רוח מועט.

ג. החזו"א (יו"ד סי' ז (א) ס"ק ג ד"ה והנה) הסביר שאין נותנים היום ראשית הגז ומתנות כהונה (הזרוע, הלחיים והקיבה), משום שכיום אנו מעלין לכהונה על פי עצמנו, ללא עדות וביור דיני, וחיישין שמא יתווספו כהנים שלא כדין. אלא שלמרות הכי הצריך החזו"א להעלות את שווי מתנות הכהונה בדמים ולתת אותם לכהן, כפי שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' סא סעי' י). ולפי"ז ה"ה בענין המעשר, לכאורה, יש להעלותו בדמים ולתת אותם ללוי. על קושיא זו עמד החזו"א עצמו (שביעית סי' ה ס"ק יב), ונשאר בצ"ע.

ג. מנהג ארץ ישראל בנתינת מעש"ר ראשון

כתב מרן השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט):

ונתנה בזמן הזה לכל כהן שירצה בין חבר בין עם הארץ, ואפילו אינו מיוחס רק שהוחזק בכהן.

משמע שהמנהג היה לתת תרומה ומעש"ר לכהן וללוי. וכן האריך בארץ החיים (סיתהון סי' שלא סעי' ד) והוכיח שיש לתת את התרומה והמעש"ר, וכפי שכתבו המהרי"ט (ח"א סי' פה), רבינו בצלאל אשכנזי (סי' ב) והשל"ה (שער האותיות דף עח). וכן כתבו: ארץ חפץ (נתיב ד סעי' כג), עולת ראיה (ח"א עמ' שנ סעי' ה-ו), הר צבי (זרעים ח"א סי' קז), עשר תעשר (הלכה מ, מד), אישי השם (סי' א סעי' ו), הגרי"מ טוקצינסקי (ספר א"י עמ' קכו סעי' ב, עמ' קכז סעי' ו; עיר הקודש והמקדש ח"ג עמ' עב סעי' ד). וכך הורו לנו הגר"ש ישראלי זצ"ל, ויבדל"א הגר"מ אליהו שליט"א.

בימי מרן הרב קוק זצ"ל היה מנהג פשוט לתת תרומה ומעש"ר לכהן וללוי. אמנם לא נתנו אותו בשווי המלא אלא במחיר סמלי אבל היתה נתינה. וכן כותב הרב זצ"ל באגרת מחודש אדר"ר תרס"ח (אגרות ראי"ה ח"א סי' קיט):

אם היינו נוהגים ליתן באמת את... המעש"ר, ללויים - אז היתה שאלה גדולה אם יוכל היישוב להתקיים בזה אחרי העול הגדול של העישור שלוקחת הממשלה התורכית. אבל כבר פשט המנהג שעושין בדרך היתר, להקנות לכהן וללוי בדבר מועט את מתנותיהם כדי לקיים דין תורה.

וכך כתב הרב זצ"ל בתשובה (משפט כהן סי' לו) הדרכה מעשית כיצד לקיים את נתינת המעש"ר ללוי בשער הזול. וכן במסע הרבנים למושבות, שנערך בחורף תרע"ד בראשות מרן הרב זצ"ל והגרי"ח זוננפלד זצ"ל, בבואם למושבה מנחמיה - דיבר הרב קוק על המנהג לתת את המעש"ר ללויים, והם נוהגים מידת עין טובה ומחזירים אותו, כדרך שנוהגים בפדיון הבן ("אלה מסעי" עמ' 38).

וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קו):

אמנם המהדרים - וכן נוהגים כל הישובים החרדים - לקיים מצוות נתינה לכהנים ולויים כהלכתן ממש.

דרך דומה היתה מקובלת בנתינה של שאר מתנות הכהונה (ראשית הגז, הזרוע הלחיים והקיבה) לכהנים. וכך כתב הגרי"מ טוקצינסקי (ספר א"י ח"ב סי' יא אות י):

בירושלים הנהיגו הגרש"ס והגרי"ל דיסקין לקנות המתנות מכהן קבוע מכירי כהונה, והתנו עמו לשלם מכל ראש לא פחות מגרוש. ומזכיר ועד בית השחיטה ישב ורשם כל יום ויום מספר כל הראשים.

אנו רואים שאכן היו נותנים את המתנות לכהן אלא שנתנו בשער נמוך ביותר (עי' שו"ע יו"ד סי' סא סעי' י ביד אפרים). גם הפר"ח (קונ"א בהערה ליו"ד סי' סא) כתב שנהגו בירושלים לתת את מתנות הכהונה לכהנים, וגם הוא עצמו קיים מצוה זו מספר פעמים, והשווה דין מתנו"כ לתרו"מ.

ד. סיכום

העולה לנו שהדין והמנהג מסכימים לכך שגם כיום יש חובת נתינה של מעש"ר ראשון ללוי, ובייחוד אם הלוי לוקח בשווי נמוך מאד או שמחזיר את המעות.

וכתב בהמעש"ר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק ל):

מכל מקום, הירא דבר ד' וחרד על דברו - ייזהר לקיים מצות נתינה ללוי ולעני כמאמרה, ולא יחפש אמתלאות וצדדי היתר לפטור עצמו, ויאמן בה' ובעבדיו הנביאים, ככתוב במלאכי (ג י): "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די". וכן אמרו חז"ל (תענית ט ע"א): "עשר בשביל שתתעשר".